

Univerzita Karlova v Praze

Husitská teologická fakulta

Marie Roubalová

Boží vlastnosti zjevené v Ex 34,6 -7 jako motivační základ imperativu

sociálně etických norem společenství Božího lidu

(Kontextuální exegese a analýza etických požadavků Tóry)

The Attributes of God, revealed in Ex 34,6-7 as the
Motivation's Basis of the Imperative of the Socio-ethical
Norms of the God's people

(The Contextual Exegesis and the Analysis of the Ethical Requests of
the Torah)

Autoreferát doktorské disertační práce

Praha, 2005

Předkladatel doktorské disertační práce: Mgr. Marie Roubalová

Doktorský studijní program: Teologie

Studijní obor: Husitská teologie

Školitel: Prof. ThDr. Zdeněk Sázava

Oponenti doktorské disertační práce:

.....

.....

.....

Obhajoba disertační práce se koná dne

v na

.....

.....

před komisí pro obhajobu disertační práce. Předsedou komise byl
jmenován

Předseda

oborové rady:

Doc.ThDr. Jan B. Lášek

Děkan

fakulty:

Prof.ThDr.Ján Liguš, Ph.D.

1. ÚVOD

Předkládaná práce si klade za cíl přispět ke zkoumání starozákonní etiky. Zabývá se ovšem pouze určitým výsekem starozákonní etiky jako discipliny, jmenovitě problematikou motivačních zdrojů sociálně etických norem společenství Božího lidu, vyjádřených v Tóře. Účelem práce je doložit, že Boží atributy, zjevené v knize Exodus, jmenovitě v Ex 34,6-7, představují motivační základ imperativu těchto starozákonních sociálně etických norem.

V práci je poukázáno na základní linie badatelského úsilí při zkoumání problematiky, jíž se zabývá předložená práce, a to zejména v dílech vybraných starozákonních badatelů 18. až 20. století.¹ Současně je zmíněna též existence

¹ Starozákonní badatelskou činnost v období 18. až 20. století lze obecně charakterizovat, jak je dále uvedeno. Období 18. století bylo zajímavé v několika směrech. Jednak byl opět nastolen problém dvojího znění textu desek Zákona (Goethe), jednak se zrodila starší pramenná hypotéza (Astruc, Eichhorn, Ilgen) a posléze také hypotéza fragmentární (Geddes, Wette, Vater). V 19. století pokračovalo badatelské úsilí vytvořením doplňkové hypotézy (Ewald, Bleek) a také novější pramenné hypotézy, navazující na její počátky v 18. století. Pro moderní badatelské činnosti, v nichž byly uplatňovány jednotlivé metody a discipliny vědecké kritiky, se staly jedním ze stěžejních základů analýzy provedené Wellhausenem na konci 19. století. Dílo J. Wellhausena bylo pro určité následné období předmětem pozornosti a také širší kritiky řady následných badatelů. Z většího počtu starozákonních badatelů 20. století se předkládaná práce zmiňuje o těch autorech, kteří jsou z hlediska tématu práce považováni za nejdůležitější. Jsou to zejména Noth, Gressman, von Rad, Childs, Peritt, Rendtorf a Dozeman. Pojetí badatelské činnosti starozákonních teologů v období 18. až 20. století, zabývajících se historicko-kritickým zkoumáním sinajské tradice, lze shrnout tak, že předmětem jejich zkoumání byly jak otázky původu a pramenů textu zkoumaného v předložené práci, tak kontextuální hlediska (náboženská, historická, kulturní a literární). Lze zaznamenat variabilitu vědeckých metod

starověké židovské i řecké tradice, vztahující se k této problematice. V těchto souvislostech jsou stručně zmíněny rovněž počátky středověkého židovského i křesťanského bádání na dané téma.

Lze říci, že problematikou literárních kontextů (primárních, sekundárních, užších a širších) zkoumaných Božích vlastností v Ex 34,6-7, se zabývaly celé generace badatelů. Na základě výsledků jejich bádání je možné určit, do jaké skupiny textů a ke kterému prameni (J,E,D,P) jsou zařazovány narativní a normativní texty sinajské tradice, zejména pak text Ex 34,6-7 (liturgická formule milosti a spravedlnosti, obsahující zkoumané Boží vlastnosti). Tento text je z hlediska problematiky předkládané práce stěžejní.²

Zkoumání uvedeného tématu v předložené práci vychází z původních hebrejských pramenů, zejména

a vědeckých kritérií, která byla odvislá především od historického údobí, v němž zkoumání probíhalo. Tato různorodost také ovlivňovala diverzifikaci důrazů a z nich vycházejících závěrů. Vždy však měla stěžejní význam metoda historicko-kritická.

² Tato formule je podle většiny badatelů exilním nebo poexilním textem, který má své kořeny v deuteronomistické či kněžské teologii. Pokud jde o význam liturgické formule milosti a spravedlnosti pro založení etických postojů, není v podstatě rozhodující, zda vychází z kněžské teologie, zaměřující se na celé lidstvo, nebo z deuteronomistické teologie, která se zaměřovala především na vyvolený lid. V případě důrazů formule jde o stěžejní etické přístupy, které jsou obecně platné jak pro Izrael, tak pro veškeré lidstvo. V předložené práci je však vztah formule k sociálně etickým normám Tóry zkoumán především z hlediska Izraele jako vyvoleného lidu, jak tomu odpovídá pojetí celé práce.

starozákonní sinajské tradice. Práce si neklade za cíl zabývat se zkoumanou problematikou v rámci celé biblické tradice.³

Práce se vzhledem ke svému zaměření také nezabývá celkovým pojetím starozákonní etiky jako discipliny, obsaženým v diskusích o uplatnění starozákonní etiky v křesťanském světě; pouze se poukazuje na otázky závaznosti starozákonních právních textů.⁴ Tento přístup je volen z důvodu, že zkoumání starozákonní etiky jako discipliny ve vztahu ke křesťanskému světu je zcela samostatná a rozsáhlá problematika, která je v literatuře předmětem samostatného zkoumání.⁵

³ Novozákonní pojetí zkoumané problematiky není předmětem zkoumání této práce. Na existenci některých z děl novozákonních autorů se v práci pouze odkazuje (např. K. Wengst, O. Cullmann, P. Pokorný).

⁴ V práci jsou zmíněny dva krajní přístupy. Na jedné straně přístup v tom smyslu, že starozákonní právo je stále závaznou hodnotou pro křesťanský svět ve všech oborech života člověka i společnosti. Na druhé straně v tom smyslu, že starozákonní právo (normy) bylo plně omezeno na uplatnění ve starověkém Izraeli a není autoritou pro křesťanský svět. Současně je zmíněno, že existují seriózní kritici těchto extrémních přístupů, kteří se snaží zachovat starověké rozlišení mezi morálními, občanskými a obřadními (kultickými) předpisy, byť nejde vždy takového rozlišení plně dosáhnout, protože většinou neplyne explicitně ze samotného starozákonního textu.

⁵ Jako příklad lze uvést současná díla autorů: A. Anzenbacher („Křesťanská sociální etika. Úvod a principy.“), který se zabývá principy křesťanské etiky nebo Karl Heinz Peschke, který se ve svém díle „Křesťanská etika“ zabývá křesťanskou odpovědností v náboženské oblasti a křesťanskou odpovědností za stvořený svět v podmínkách současné doby. K. H. Peschke ve svém díle vytváří syntézu sebevyjádření katolické křesťanské etiky v jejím dialogu s jinými etickými koncepcemi. Helmut Weber se ve svém díle „Všeobecná morální teologie“ zabývá ethosem a etikou Starého a Nového zákona a dále vnímáním mravního požadavku ve svědomí. Protestantický teolog Artur Rich se ve svém díle „Etika hospodářství“ zabývá teologickým základem hospodářské etiky, jako příspěvkem k objasnění teologických a ekonomických základů pro soudobou evangelickou etiku hospodářství. Ze

2. OBSAH A STRUKTURA PRÁCE

Práce vychází z určení, že premisa pro zpracování zadaného tématu spočívá ve dvou vzájemně neoddělitelných předpokladech. Prvním z nich je pojetí Božího obrazu jako schopnosti člověka mít prostřednictvím své víry dialogický vztah s Bohem (s tím souvisí schopnost člověka činit mravní rozhodnutí, což zahrnuje i sociálně etické vědomí člověka).

Druhým předpokladem je starozákonní pojetí Boží svatosti. Jediný Bůh je svatý svou přirozeností, manifestuje ji na svém stvoření, které si vyhrazuje pro sebe a tak je posvěcuje. Svatými jsou pak také ti, na něž si Bůh činí nárok a oddělil si je pro sebe.

Člověk poznává Boha jen z milosti jeho svobodného sebezjevení. Pouze na základě tohoto zjevení bylo pro starozákonní lid možné poznání Boha. Poznání znamenalo lásku, úctu, důvěru a poslušnost, tedy společenství s Bohem. Z poznání toho, jakým způsobem jedná Bůh, je v Tóře vyvozováno, jaké povinnosti a jaká pravidla (zákazy, příkazy, dovolení) platí pro společenství vyvoleného lidu.

Boží atributy tak mohou být chápány jako účinky Boží milosti a normy pro lidské chování. Mravní poselství norem

současných českých autorů se např. Jiří Skoblík v publikaci „Přehled křesťanské etiky“ formou učebnice zabývá úvodem do morální teologie, fundamentální morálkou a dále zejména konkrétní morálkou na rozboru desatera.

Tóry nemůže být odvozováno z metafyziky nebo z potřeb či přání člověka, ale jediné ze zjevení Boží vůle. Základem je Boží smlouva s člověkem. Tóra vyvozuje motiv mravnosti ze smlouvy, kterou Bůh uzavřel s Izraelem. Lid má být Božím obrazem, má být svatým, protože Bůh je svatý. Tóra, Proroci a Spisy pojednávají teologii, právo, etiku i pedagogiku z této perspektivy. Proto také svatost vyvoleného lidu nepochází od tohoto lidu, od jeho schopností či vlastností, ale jediné od projevu Božích vlastností a Boží vůle.

Fundamentální význam mezi záznamy této zkušenosti s Bohem měla ve starověkém Izraeli kněžská tvorba. Tato tvorba nejen popisovala zkušenost, ale vyvozovala z ní též důsledky v podobě narativních a právních textů. Současně dokázala tuto zkušenost bezprostředně zpřítomňovat v kultu. Proto je v práci také zdůrazněno, že pro zkoumání motivačního základu imperativu sociálně etických norem vyvoleného lidu mají stěžejní význam kněžské texty, především liturgické formule milosti a spravedlnosti, ač jsou často z hlediska těchto souvislostí opomíjeny.

Práce v tomto smyslu vychází ze zkoumání liturgických formulí milosti a spravedlnosti. Text Ex 34,6-7 je základní formulí milosti a spravedlnosti. V Psané Tóře, Ústní Tóře a v pozdějších rabínských textech existují jak formule paralelní, tak i obdobné a texty, které význam této základní formule vykládají nebo s jejím obsahem polemizují. Proto se

práce soustřeďuje na rozbor a komparaci vyjádření Božích atributů v základní formuli milosti a spravedlnosti a současně ve vybraných formulích celé židovské tradice.

Kontextuální exegeze a analýza je zaměřena na literární kontexty základní formule milosti a spravedlnosti (tj. na narativní texty sinajské tradice a texty v rámci čtyř základních normativních soustav sinajské tradice - etický dekalog, Kniha smlouvy, kultický dekalog a Zákon svatosti). Provedená analýza vyjádření Božích vlastností (spolu s kontextuální exegezí) pak v práci vytváří základ pro formulaci závěrů, že Boží atributy v Ex 34,6-7 představují motivační základ imperativu sociálně etických norem Tóry.

Z výsledků zkoumání Božích vlastností v rámci židovské tradice, tj. v rámci Psané Tóry, Ústní Tóry a pozdějších rabínských textů, jsou v příslušných částech práce vyjádřeny poznatky, z nichž lze poukázat především na dále uváděné závěry.

V první řadě je akcentováno, že celá starověká židovská tradice chápala formuli milosti a spravedlnosti, uvedenou v Ex 34,6-7, jako základní text pro vyjádření Božích vlastností a pro jejich studium. Boží atributy v ní uvedené (milost, milosrdenství, spravedlnost, shovívavost, věrnost apod.) pojala starověká židovská tradice jako přívlastky, vyjadřující činnost (vůli). Postupným vývojem byly v rámci této tradice stále více

tyto “přívlastky činnosti” chápány jako činnosti a aktivity lidské.

Dalším závěrem práce je, že na základě textu zkoumané základní formule milosti a spravedlnosti (Ex 34,6-7), lze Boží vlastnosti rozčlenit do dvou základních skupin.

První skupina obsahuje vlastnosti, jimiž je vyjádřena Boží přirozenost či podstata (především Boží svatost a jedinečnost a s ní spjatá Boží sláva, Boží hněv a Boží láska). Do druhé skupiny náleží vlastnosti etické, resp. sociálně etické (Boží milost, milosrdenství, spravedlnost, věrnost, shovívavost, pravdivost apod.). Tyto vlastnosti vytvářejí vlastní motivační základ imperativu sociálně etických norem společenství Božího lidu, jako lidu vyvoleného, svatého.

V práci je také poukázáno na fakt, že nejde o jediný možný způsob členění zkoumané formule a v ní uvedených vlastností. Jako příklad je uvedeno členění struktury formule podle dvou základních teologických témat (milost a spravedlnost), která formule obsahuje. Z hlediska těchto témat lze strukturu formule v Ex 34,6-7 členit na tři části:

a) první část (Ex 34,6a) zahrnuje úvod formule: יהוה יהוה (podle židovské tradice tento úvod vyjadřuje Boží milosrdenství, podle autorky práce uvedené spojení Božích jmen יהוה יהוה vyjadřuje spíše Boží spravedlnost),

b) druhá část (Ex 34,6b; 34,7a) vyjadřuje Boží milosrdenství:

אֵל רַחוּם וְחַנּוּן-אֶרְךָ אַפַּיִם וְרַב-חַסְדֵּךְ וְאֱמֶת

נִצְרָה חֶסֶד לְאֱלֹהִים נִשְׂאָ עוֹן וְנִפְשָׁע וְחַטָּאָה

c) třetí část (Ex 34,7) vyjadřuje Boží spravedlnost:

עוֹן אָבוֹת עַל-בְּנֵים וְעַל-בְּנֵי בְנֵים עַל-שְׂלֵשִׁים וְעַל-רַבְעִים

Podle tohoto členění nachází Boží svatost a Boží sláva svůj výraz v úvodu (tj. v první části formule), Boží etické vlastnosti mají svůj výraz v druhé části formule. První a třetí část formule tvoří pevnou vazbu s předpisy, týkajícími se Boží jedinečnosti a výlučnosti (úcta k Bohu, odmítnutí všech ostatních bohů, zákaz zobrazování Boha i jiných bohů, úcta k Božímu jménu apod.). S tím souvisí i Boží žárlivost a hněv (viz třetí část formule) a z nich plynoucí tresty.

Jiný způsob členění formule milosti a spravedlnosti vychází z jejích čtyř základních stavebních prvků: A - vyznání víry, B - Boží atributy milosti, C – Boží atributy soudu a (- na rozdíl od prvého pojetí členění -) je ještě připojen prvek D – podmínky. Podle těchto prvků lze členit formuli na čtyři části:

וְיְהוָה יְהוָה (A)

אֵל רַחוּם וְחַנּוּן אֶרְךָ אַפַּיִם וְרַב-חַסְדֵּךְ וְאֱמֶת (B1)

נִצְרָה חֶסֶד לְאֱלֹהִים נִשְׂאָ עוֹן וְנִפְשָׁע וְחַטָּאָה (B2)

וְנִקְמָה לְאֵי יִנְקָה (C)

פִּקְדוֹן עוֹן אָבוֹת עַל-בְּנֵים וְעַל-בְּנֵי בְנֵים עַל-שְׂלֵשִׁים וְעַל-רַבְעִים (D)

První část formule (A) se vztahuje k Boží svatosti (židovská tradice ji vztahuje k Božímu milosrdenství). Druhá část formule (B1, B2) je většinou interpretována jako formule milosti. Podle názoru autorky zahrnuje tato část formule nejen

atributy Božího milosrdenství, nýbrž také atributy Boží spravedlnosti (tyto atributy zahrnuje slovní spojení אל רחוק). Třetí část formule (C) vyjadřuje rovněž Boží milosrdenství; vlastnosti v ní uvedené však nelze vztáhnout na lidské chování a není zde tedy dána souvislost se sociálně etickými normami Tóry. Čtvrtou část lze označit jako formuli spravedlnosti. Boží milosrdenství je sice zaslibováno tisícům pokolení (B2), protože Bůh odpouští vinu, přestoupení a hříchy, ale přitom neopouští viníka bez trestu (D).

Formule v Ex 34,6-7 je z hlediska samotného cíle práce sice základním zkoumaným textem, nikoliv však sama o sobě, nýbrž ve spojení s analogickými zásadními formulami milosti a spravedlnosti v celé Psané Tóře.⁶ Z rozboru analogických formulí v uvedených textech bylo možné učinit závěr, že v Psané Tóře jsou z hlediska obsahu a formy zachovány různé varianty formule milosti a spravedlnosti.⁷

⁶ V Pentateuchu je zásadní formule v knize Exodus (Ex 20,4-6), v Numeri (14,18), v Deuteronomiu (5,8-10; 7,9-10; 4,31 v návaznosti na 4,24). Analogické formule jsou dále obsaženy v Prorockých knihách, zejména v Zadních prorocích a ve Spisech, především v knize Žalmů.

⁷ V Pentateuchu formule v etickém dekalogu (Ex 20,5-6) obsahuje většinu prvků základní formule milosti a spravedlnosti. Vykazuje však značně odlišnou strukturu. Dále je složitý popis atributů Boží milosti zestručněn v zájmu snadného memorování textu. Formule v Nu 14,18 je pravděpodobně deuteronomistickou vložkou, která je mladší než text Ex 34, na němž je závislá. V rámci kultického dekalogu (jmenovitě v Dt 5,9-10), podobně jako v rámci etického dekalogu (Ex 20,1-17), lze nalézt poněkud jiné akcenty než v textu základní liturgické formule milosti a spravedlnosti. Formule v Dt 7,9-10 se liší od základní formule akcentem na smlouvu. Tímto důrazem na smlouvu je pravděpodobně (obdobně i v kontextu základní formule, jmenovitě v Ex 34,10) prokázáno, že jde o text starší oproti základní formuli.

Na základě rozboru textů vztahujících se k formuli milosti a spravedlnosti, vyjádřených v Ústní Tóře a v pozdějších rabínských textech, lze učinit závěr, že existují také další přístupy k členění formule. Lze to dokumentovat na podstatně detailnějším členění formule v textech rabínské tradice, v nichž je třicet dva slov liturgické formule milosti a spravedlnosti rozděleno do třinácti skupin, z nichž každá reprezentuje jeden z Božích atributů. Vývoj pojetí Božích atributů v židovské tradici našel pak svou nejpokročilejší a nejradikálnější formulaci v teologii Moše ben Maimona.

Pokud jde o přístup k posuzování významu formule milosti a spravedlnosti, je v práci použito metody analýzy zkoumané formule a Božích vlastností v ní obsažených. Jde o přístup běžně používaný v křesťanské tradici. (Jiným přístupem je komparace Božích vlastností v této formuli a obsahu Božích vlastností vyjádřených v etickém dekalogu, jak to činila pobiblická židovská tradice.)

Dále, spojení obou složek Hospodinovy milosti a spravedlnosti v textech Dt. 4,24 a Dt 4,31 navozuje myšlenku, že jde o určitý odkaz či narážku na základní formuli v Ex 34,6-7. Účelem pravděpodobně bylo vyvolanému lidu osvětlit plnost či úplnost Božího milosrdenství. Také v Prorockých knihách se vyskytují formule milosti a spravedlnosti, popřípadě jejich aplikace. Struktura těchto formulí však, až na výjimky, není tolik složitá jako struktura obdobných formulí v Tóře. Převládají totiž jednočlenné a dvočlenné formule s důrazem na Boží milosrdenství. Členitější formule s rovnováhou mezi Božím milosrdenstvím a spravedlností jsou spíše výjimkou (Na 1). Ve Spisech jsou doloženy zejména kratší tvary formule milosti a spravedlnosti a ustálená slovní spojení רחוק ורחמים a רחמים ורחוק , většinou vyjadřující Boží milost. Převážně jde o texty, které byly užívány k liturgickým účelům; nejčastěji jde o texty uvedené v Knize žalmů.

V práci provedený rozbor propojení užšího kontextu zkoumaných Božích vlastností umožňuje činit závěr, že hlavním teologickým motivem je smlouva, její uzavření, porušení a obnovení. Z hlediska kontextuálního pak lze text formule (resp. Boží vlastnosti v ní obsažené) vnímat jako teologické zpracování významu Božího jména.

Významné jsou v práci rovněž poznatky (z provedené textové kritiky k hebrejskému textu formule), týkající se různých překladů formule milosti a spravedlnosti. Textová kritika totiž prokázala značné rozdíly v překladu původních hebrejských pojmů. Z toho plyne, resp. s tím souvisí, rovněž nejednotnost při vymezování obsahu či rozsahu pojmů formule v dílech badatelů (biblistů, systematických teologů i dalších).

Uvedený stav byl jedním z důvodů pro zařazení vlastní sémanticko - teologické analýzy původních hebrejských pojmů do předkládané práce. Cílem bylo dospět k vymezení skutečného obsahu originálních textů. Jde o širě pojatou sémanticko - teologickou analýzu stěžejních pojmů vyjadřujících Boží vlastnosti v druhé části (B1) základní formule (Ex 34,6b), kde autorka pracuje především s původními hebrejskými pojmy. Záměrem je zjistit a popsat význam jednotlivých Božích vlastností s využitím derivátů, synonym a opozit za účelem přesného vymezení hranic pojmů, užitých v liturgické formuli milosti a spravedlnosti. Tak lze

vymezit základní teologické znaky a teologicko - etický smysl zkoumaných pojmů.

Z tohoto hlediska obsahuje úvod formule milosti a spravedlnosti (Ex 34,6a) pouze jeden pojem, významný pro téma práce. Tím je vlastní jméno Boží (יְהוָה), překládané do češtiny jako “Hospodin” a vykládané v samotné bibli jako „אֱשֶׁר אֱהְיֶה, אֲנִי” . Mnozí, zejména současní teologové, dospěli k závěru, že יְהוָה neodkazuje ani na objekt, ani na určitou vlastnost nebo vztah, nýbrž označuje základ spásného dění, shrnuje ve zkratce osvobozující spasitelné jednání Boží vůči národu a ujištění o stále blízké a pomáhající přítomnosti Boha.

Boží jméno v Psané Tóře “Já jsem ten, který jsem” tedy není pouhým konstatováním, že Bůh je, a že má vlastní jméno, ale přináší zvěst o tom, že na jedné straně Bůh vždy byl a bude tajemstvím, na druhé straně, že zde vždy byl a bude pro člověka. Kým Bůh je, se projevuje v tom, jak se jmenuje. Jméno „On je” vyjadřuje jednak díky člověka za to, že Bůh zasáhl do jeho života, jednak i naději a důvěru, že Bůh znovu prokáže svou náklonnost.

Podle významných rabínských autorit zpřítomňuje jméno יְהוָה Boží atributy, označované jako מִדַּת הַרְחָמִים (milující laskavost a slitování), na rozdíl od jména אֱלֹהִים, které zpřítomňuje מִדַּת הַדִּין (spravedlnost). To pak navozuje úvahu, že vlastní Boží jméno יְהוָה vykládá nejlépe sama liturgická formule milosti a spravedlnosti (Ex 34,6b), kde po úvodu

k liturgické formulí milosti a spravedlnosti (A) následuje vlastní formule milosti (B1, B2), vypočítávající Boží vlastnosti, které odpovídají Božímu spásnému chování vůči vyvolenému lidu.

Formule milosti, uvedená v Ex 34,6b a navazující na úvod této formule (Ex 34,6a), obsahuje čtyři základní pojmy, רַחֲמִים וְחַנּוּן קָדֹשׁ אֱמֶת, kterým je pro účely této práce věnována pozornost v sémanticko - teologické analýze. V této části zkoumané formule jde o snahu autorů zachytit Boží dobrotu, lásku, spravedlnost (רַחֲמִים וְחַנּוּן קָדֹשׁ), pravdivost a věrnost (אֱמֶת). Teologie, patrná za tímto vyjádřením, se zajímá nikoliv o metafyziku, nýbrž o základní normy a hodnoty lidského života.

Výše uvedeným Božím vlastnostem a formulím, v nichž jsou tyto vlastnosti uvedeny, je v práci věnována značná pozornost. Tyto texty jsou totiž významné ve své úloze motivačního imperativu sociálně etických norem Tóry. S tím souvisí provedená analýza příslušných slovních kořenů (רַחַם, חָנַן, חָסֵד, אֱמֶת) a jejich nejvýznamnějších derivátů, včetně základních teologických motivů, které jsou s nimi spojeny. Z výsledků analýzy zejména vyplývá, že zkoumané pojmy (רַחֲמִים וְחַנּוּן קָדֹשׁ אֱמֶת) nelze užívat jako synonyma, přesto, že se do určité míry svým obsahem překrývají, a že je jejich obsah často modifikován pojmy, které stojí v jejich nejtěsnějším kontextu.

Nejednoznačný je také účel a smysl zařazení zkoumaných pojmů v textu zkoumané formule. Podle názoru autorky, založeného na jejím vědeckém bádání, měla na vznik a utváření formule největší vliv snaha vyložit Boží jméno (יהוה). To bylo vyloženo pojmy známými ze základních formulí milosti, tedy pojmy רַחֲמִים a חַנּוּן. Uvedená nejednotnost pojmů vedla pravděpodobně pozdější tvůrce formule milosti a spravedlnosti v Ex 34,6-7 k jejich dalšímu a podrobnějšímu výkladu. Spojením všech interpretací (uváděných v analýze) vznikl ojedinělý výklad Božího jména, který dokázal spojit představu transcendentního a imanentního Boha, stejně jako představu Boha nanejvyšší milostivého a zároveň spravedlivého.

V návaznosti na zkoumání Božích atributů v rámci židovské tradice, na kontextuální exegezi, komparaci formulí obdobných či paralelních a na sémanticko teologickou analýzu stěžejních pojmů zkoumané formule milosti a spravedlnosti v Ex 34,6-7, lze dospět k vymezení vztahu sociálně etických norem sinajské tradice k Božím vlastnostem, zjeveným ve zkoumané formulí milosti a spravedlnosti. V tomto smyslu je v práci zdůrazněno, že sociální etiku z hlediska starozákonního lze vymezovat a chápat pouze prostřednictvím výpovědi starozákonních a dalších textů, na něž je v práci odkazováno, resp. jimiž se práce zabývá. Výpovědi formulí milosti a spravedlnosti nepopisují Boha o sobě, ale zachycují Boží chování k člověku. Akcentují požadavky kladené na člověka.

Sociálně etické normy, nazírané bez zřetele k obsahu formulí milosti a spravedlnosti, by byly statickou daností nemotivující člověka, naopak mnohdy vedoucí ke skepsi a zoufalství. Naproti tomu jejich propojení s Božími atributy, zjevenými ve formulí milosti a spravedlnosti, tvoří jeden z vrcholů starozákonní teologie a ukazuje, že člověk nemusí podléhat skepsi ani zoufalství. Člověk není nikdy bez Boha. Slyší slovo soudu, trestu, ale zároveň slyší i slovo zaslíbení a odpuštění. Poznává, že Boží milost mnohonásobně přesahuje Boží spravedlnost.

Boží atributy tedy jedinečným způsobem působí jako motivační základ imperativu sociálně etických norem. Přitom smyslem či úlohou není vlastní dodržování norem daných Bohem, nýbrž samotný Hospodin.

Nejvýznamnější a nejsilnější normou zkoumaného systému je ta norma, která stanoví, co je nejvyšší hodnotou lidského života (v rovině nebeské). Ve zkoumaném systému je touto nejvyšší hodnotou Bůh, který jako absolutní Bytí je současně absolutním dobrem. Ve zkoumaném textu je nejsilnější norma systému často vyjádřena nepřímou, např. jako komentář k doplňujícím normám. Komentáře k normám tvoří tedy jejich nezbytný kontext. Odkazují totiž nejen na normy vyšší či nižší, ale často vysvětlují to, co by mohlo být pochopeno nesprávně. Nejsilnější normu zkoumaného systému doplňuje celá řada norem, usměrňujících vztah chování

člověka k Bohu. Proto většinou obsahová struktura sociálně etických norem zahrnuje přísliby (při zachování Zákona), stanovená pravidla (pokyny, příkazy, zákazy), výstrahu před porušováním Zákona a určení trestu. Dále obsahuje vyjádření milosrdenství (milosti), spočívající v trvalé věrnosti Hospodina ve vztahu ke svému lidu, a to i poté, co lid chyboval. Podle svého určení mají sociálně etické normy jednak povahu norem apodiktivních, jednak povahu norem kauzálních. Všechny etické pojmy a z nich vyvozované ctnosti, povinnosti, zákazy, či pokyny (dovolení) jsou odvozeny z Boží jednoty, z Boží milosti a z Boží svatosti, vyjádřené v Ex 34,6-7.

Druhou nejsilnější normou zkoumaného systému, spjatou s normou první (a vyjadřující, že v rovině pozemské je nejvyšší hodnotou Izrael, vyvolený a svatý lid), je požadavek vnější ochrany Izraele jako vyvoleného lidu, jsou to současně požadavky směřující k záchraně jeho existence, k jeho čistotě, svatosti. Také tuto druhou základní normu doplňují četné další normy, určující vnější i vnitřní vztahy ve společenství vyvoleného lidu a směřující lid k dodržování Zákona.

Všechny normy mají svůj motivační základ v Božích attributech. V této práci je to dokládáno na rozboru sociálně etických norem sinajské tradice, členěných do příslušných skupin podle oblasti vztahů, jichž se sociálně etické normy dotýkají. Současně je to dokládáno na analýze pojetí odpuštění

i trestu, vnímaných v souvislostech s Boží milostí a spravedlností.

Sociálně etické normy vytvářejí určitou hierarchii hodnot a priorit. Hodnotovou stupnici lze spatřovat zejména v normách etického dekalogu, jak je v práci naznačeno (úcta vůči Bohu, stanovení času, který je plně vyhrazen Bohu - sobota pro dobro celého lidu, autorita rodičů a bezúhonnost rodiny, ochrana života jednotlivce, pohlavní čistota a bezúhonnost, manželství, majetek a bezúhonnost - čestnost soudního procesu). Kromě toho lze sledovat obecně v celé soustavě sociálně etických norem určité stupnice hodnot: život je důležitější než majetek, postavení osoby je více než jeho potrestání - proto bylo fyzické trestání přísně kontrolováno; zdůrazňuje se všeobecná solidarita, spravedlnost, věrnost, čistota rodiny a lidu. To však neznamená, že by některé z hodnot stály mimo Hospodinovu pozornost. Míra trestu na řadě míst naznačuje příslušné priority. Ve starozákonní etice tedy lze nalézt v etice společenství určitou etickou typologii spravedlivých a nespravedlivých jednání.

Motivační základ imperativu sociálně etických norem, spočívající v Božích vlastnostech vyjádřených v základní formuli milosti a spravedlnosti (Ex 34,6-7), je v práci dokládán především na vyjádření jedinečnosti Boha, věrnosti Bohu a požadavku svatosti vyvoleného lidu, jako východiscích pro starozákonní sociálně etické normy.

Význam Božích vlastností, zjevených v Ex 34,6-7 ve vztahu k sociálně etickým normám, je současně prokazován na rozboru základních skupin sociálně etických norem čtyř základních soustav sinajské tradice (etický dekalog, Kniha smlouvy, kultický dekalog a Zákon svatosti). Jmenovitě jde o sociálně etické normy, seřazené v práci do jednotlivých skupin (zásadní úcta k lidskému životu, vztahy ve společenství rodiny a kmene, ochrana instituce rodiny, čistota rodiny a ochrana pokračování vlastního rodu, solidarita se sociálně slabšími, ochrana zdraví druhého, ochrana majetku druhého, kultické normy mající současně náboj sociálně etických norem). K tomu je připojena analýza pojetí odpuštění i trestu.

Celkově z práce plyne stěžejní myšlenka, že normativní systém, obsažený v sinajské tradici, naplňuje motivaci vyvěrající z Božích atributů v základní formuli milosti a spravedlnosti v Ex 34,6-7 a tvoří tak mohutný, teologicky, právně i eticky ucelený soubor. Tento soubor se mnohokrát stal osvědčeným nástrojem regulace společenských vztahů ve starověkém Izraeli, který vedl lid k životu a k prosperitě.

3. STRUKTURA PRÁCE

Práce jako celek je strukturována v souladu s jejím zaměřením a cílem. Tématicky je členěna celkem do pěti kapitol. V první kapitole jsou uvedena základní východiska celé práce, s položením důrazu na liturgickou formuli milosti a spravedlnosti, v níž jsou uvedeny zkoumané Boží vlastnosti. Zpracování zkoumaného tématu vychází z poznatků židovské tradice. Jsou zde současně uvedeny způsoby využití textů této tradice v předkládané práci.

Druhá kapitola se zabývá vyjádřením Božích vlastností v rámci židovské tradice, s členěním na Boží vlastnosti, vyjádřené v Psané Tóře (zejména v Ex 34,6-7 a ve formulích analogických této formuli) a na Boží vlastnosti, vyjádřené v Ústní Tóře a v pozdějších rabínských textech, spolu s komparativním posouzením způsobu vyjádření Božích vlastností ve stěžejní formuli milosti a spravedlnosti Psané Tóry (Ex 34,6-7). Rozbor struktury a analýza obsahu zkoumaných formulí milosti a spravedlnosti vede pak k závěru, že celá starověká židovská tradice (Psaná i Ústní Tóra), chápala formuli v Ex 34,6-7 jako základní text pro vyjádření a studium Božích vlastností.

Třetí kapitola je věnována užšímu a širšímu literárnímu kontextu zkoumaných jednotek. Nejdříve jsou Boží atributy a sociálně-etické normy zkoumány v jejich užším kontextu (Ex 19-34) a poté navazuje zkoumání jejich širšího kontextu, představovaného sinajskou tradicí. Účelem kapitoly

je prokázat stěžejní význam liturgické formule milosti a spravedlnosti v Ex 34,6-7 pro vymezení vzájemného vztahu Božích vlastností a sociálně etických norem Tóry. Proto je v rámci kapitoly věnována náležitá pozornost také textově kritickým poznámkám, subjektu formule a lokalizaci místa jejího pronesení.

Z této analýzy je následně dovozováno, že hodnotové a obsahové priority zkoumaných systémů jsou svým obsahem a svou strukturou analogické formulí uvedené v Ex 34,6-7, která v této oblasti představuje kulminační bod starozákonní liturgické tvorby. Z výsledků tohoto zkoumání lze následně dovodit, že Boží vlastnosti, uvedené ve formuli milosti a spravedlnosti, představují motivační základ imperativu sociálně etických norem Božího lidu.

Závěr kapitoly se zabývá základními výsledky historicko-kritického zkoumání kontextů Božích atributů a sociálně - etických norem v dílech starozákonních badatelů. Cílem kapitoly je naznačit dějinný vývoj identifikace a formulování základních historicko-kritických problémů sinajské tradice v dílech starozákonních teologů.

Čtvrtá kapitola obsahuje sémanticko-teologickou analýzu základních pojmů (מִלּוּחַ, מִלּוּחַ, מִלּוּחַ, מִלּוּחַ), vyjadřujících Boží vlastnosti ve zkoumané formuli (Ex 34,6-7). Záměrem je zjistit a popsat význam jednotlivých Božích vlastností s využitím derivátů, synonym a opozit za účelem přesného

vymezení hranic pojmů, užitých v liturgické formuli milosti a spravedlnosti. Na základě toho bylo třeba vymežit hlavní teologické znaky a teologicko-etický smysl sledovaných pojmů.

V páté kapitole jsou předmětem zkoumání nejdůležitější sociálně etické normy Tóry, obsažené v etickém dekalogu, kultickém dekalogu, Knize smlouvy a v Zákonu svatosti. V této kapitole nejde v první řadě o vymezení a charakteristiku těchto sbírek zákonů, nýbrž o vyjádření vztahu těchto norem k Božím vlastnostem, obsaženým ve formuli milosti a spravedlnosti (Ex 34,6-7). Tato kapitola bezprostředně navazuje na předchozí a vychází z výsledků zkoumání jednotlivých aspektů výše zmíněné formule a sociálně etických norem Tóry. Celá práce je ukončena závěrem, shrnujícím pojetí této práce a základní výsledky zkoumání, v práci obsažené.

4. TEORETICKÝ A PRAKTICKÝ PŘÍNOS DISERTAČNÍ PRÁCE

V práci je poukázáno na skutečnost, že v teologických dílech, které se věnují problematice zkoumané v této práci či problematice podobné, se badatelé zabývají především dějinnými a kulturními souvislostmi či literární analýzou textu. V podstatně menším rozsahu však používají při výkladu Božích vlastností v liturgické formuli milosti a spravedlnosti hlubší sémanticko - teologickou analýzu stěžejních pojmů formule, při současném reflektování starověkých židovských dějin výkladu textu. Přitom tento přístup má značný (lze říci i stěžejní) význam pro pochopení zkoumané formule a Božích atributů v ní vyjádřených.

Z uvedeného důvodu se práce opírá nejen o výsledky dosavadního bádání, ale zejména vychází též z vlastních závěrů, opírajících se o rozsáhlejší sémanticko teologickou (resp. též lexikální) analýzu Božích vlastností v druhé části formule milosti a spravedlnosti (Ex 34,6b). V těchto věcech autorka pracuje především s primárními prameny, zejména s hebrejským textem sinajské tradice a dále s jejími překlady jako prameny sekundárními.

Komparace rozličných tvarů a struktur formulí milosti a spravedlnosti, doložených ve všech částech psané Tóry, prokazuje zřejmý vliv odlišných tvarů a struktur paralelních či

obdobných formulí na určitou modifikaci obsahu formulí při vyjádření Božích atributů.

V těchto souvislostech je v práci vyjádřen souhlas s tím, co v zásadě formulovala již židovská talmudická tradice, tj., že Boží vlastnosti, vyjádřené ve zkoumané formuli milosti a spravedlnosti, jsou motivačním základem imperativu sociálně etických norem společenství Božího lidu. To je však v této práci doplněno o stanovisko, že tento závěr je možné vztáhnout pouze na druhou část formule milosti a spravedlnosti. Toto stanovisko se v práci opírá především o výsledky sémanticko - teologického (resp. též lexikálního) rozboru Božích vlastností v druhé části zkoumané formule (Ex 34,6b), včetně rozboru tvaroslovných základů, jako nositelů lexikálního významu (lexémů) rozebíraných slov.

Za hlavní přínos práce lze označit bádání týkající se vztahu formule milosti a spravedlnosti a sociálně etických norem sinajské tradice a dále zdůraznění nezbytnosti pohledu na starozákonní sociální etiku nikoliv jen z pohledu filosofického – etického, nýbrž také z pohledu biblického.⁸

⁸ Při zkoumání z pohledu filosofické etiky se totiž vychází z pojmů, jejichž obsah (sémantický význam) je uplatňován v jazyce konkrétního badatele (platí to o pojmech jako pravda, spravedlnost, milost atd.) nebo se vychází z pojmů jejichž obsah je velmi zatížen vlastní tradicí (židovskou nebo křesťanskou). Vytvářejí se tak systémy které nevychází z původních hebrejských pojmů (zejména nevycházejí z původního významu těchto pojmů). Autoři uvedených systémů pracují v podstatě jen s významy, které jsou známy a uplatňovány v prostředí a době, kdy svá díla vytvářejí. Neexistuje pak žádný závažný důvod, proč by se o takových systémech mělo hovořit jako o systémech „starozákonní“ nebo „židovské“ etiky. Pouze na

5. SEZNAM PUBLIKOVANÝCH PRACÍ

- Roubalová, M. Kolik rozměrů má svět. Teologická revue, roč. 22, č. 4. 118-121 s.
- vědecko-odborné závěry disertační doktorské práce jsou připraveny k tisku

6. NEJDŮLEŽITĚJŠÍ POUŽITÉ PRAMENY, LITERATURA A DALŠÍ ODBORNÉ ZDROJE

6.1. Prameny

Bible. Písmo svaté Starého a Nového zákona. Ekumenický překlad. 1. vyd. Praha : ÚCN, 1979. 978 s.

Biblia hebraica stuttgartensia. Deutsche Bibelstiftung. Stuttgart : Deutsche Bibelgesellschaft, 1977. 1574 s. ISBN 3 438 052199

výše zmíněném biblickém základě lze totiž předejít nejednoznačnosti základních pojmů. I v tomto případě je však vhodnější mluvit o etice Tóry (resp. sinajské tradice), Proroků nebo Spisů než o starozákonní etice. Důvodem je fakt, že již v jednotlivých částech kánonu Psané Tóry dochází ke zřetelnému posunu významu pro etiku stěžejních pojmů. Pouze na uvedeném biblickém základě může být vytvořena hypotéza (kterou se předkládaná doktorská disertační práce pokouší ověřit), kterou je pojetí formule milosti a spravedlnosti v Ex 34,6-7 jako motivačního základu sociálně etických norem Tóry (resp. sinajské tradice).

מלכים, שמואל, שופטים, יהושוע, דברים, במדבר, ויקרא, שמות, בראשית, נחום, מיכה, יונה, עובדיה, עמוס, יואל, הושע, יחזקאל, ירמיהו, ישעיהו, מלאכי, זכריה, חגיי, צפניה, חבקוק, חבקוק, אסתר, איכה, קהלת, שיר השירים, רות, משלי, איוב, תהילים, דברי הימים, נחמיה, עזרא, דניאל

Jeruzalémská bible. Pentateuch. Přel. skupina překladatelů pod patronací Československé provincie Řádu bratří kazatelů. 2. české vyd. Praha : Krystal, 1995. Orig.: La Sainte Bible, traduite en français sous la direction de l'École biblique de Jérusalem. ISBN 80-85929-07-4.

Vetus Testamentum graece auctoritatis Societatis Göttingentis editum. Göttingen : Vandenhoeck & Ruprecht, 1931. 1157 s.

6.2. Sekundární literatura

ANZENBACHER, A. Křesťanská sociální etika. Úvod a principy. Přel. K. Šprunk. Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury, 2004. 254 s. Orig.: Christliche Sozialethik: Einführung und Prinzipien. ISBN 80-7325-030-6.

AUER, A. Autonome Moral und christlicher Glaube. Düsseldorf : Patmos-Verlag, 1971. 204 s. ISBN 3-491-00308-3.

BAUER, A. Humanismus v různých kulturách. Humanismus a židé. Přel. T. Bednářová. Praha, 2003. 106 s. Orig.: L'humanisme dans différentes cultures. ISBN 2-910649-02-4.

BEYERLIN, W. Herkunft und Geschichte der ältesten Sinaitraditionen. Tübingen : J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), 1961. 203 s.

BIČ, M. Radostná zvěst Starého zákona. 2. vyd. Praha : Kalich, 1983. 191 s.

BUBER, M. Já a ty. Přel. J. Navrátil. 1. české vyd. Praha : Mladá fronta, 1969. 107 s. Orig.: Ich und Du. ISBN 23-078-69.

CASSUTO, U. A. Commentary on the Book of Exodus. Jeruzalém, 1967. 509 s. ISBN 9652234567.

DOZEMAN, T. B. God on the Mountain. A study of redaction, theology, and canon in Exodus 19-24. Atlanta : Scholars Press, 1989. 224 s. ISBN 1-55540-358-1.

DOZEMAN, T. B. The priestly redaction of Exodus 19-24 in the context of the Mosaic legislation in the Pentateuch. Ann Arbor : UMI, 1988. 124 s.

EPSTEIN, I. Judaism. A Historical Presentation. Great Britain : Cox a Wyman, 1977. 349 s.

FROMM, E. Budete jako bohové. Radikální interpretace Starého zákona a jeho tradice. Přel. Z. Fišer. Praha : NLN, 1993. 181 s. Orig.: You Shall Be As Gods. ISBN 80-7106-075-5.

FROMM, E. Radikaler Humanismus - humanistischer Radikalismus. In Speck J. Grundprobleme der großen Philosophen. Philosophie der Gegenwart. 6. díl. Göttingen, 1984. 128 s.

GERSTENBERGER, E. S. Psalms. Part 1. With an introduction to cultic poetry. Grand Rapids : William B. Eerdmans, 1988. 260 s. ISBN 0-8028-0255-9.

GOTTWALD, N. K. The Hebrew Bible. A Socio - Literary Introduction. Philadelphia : Fortress Press, 1985. 704 s. ISBN 0-8006-1853-X.

HAUGE, M.R. The Descent from the Mountain. Narrative Patterns in Exodus 19 – 40. Sheffield : Academic Press, 2001. 362 s. ISBN 1-84127-177-2.

HELLER, J. Tři svědkové. Mojžíš – Izaiáš – žalmista. Praha : OIKOYMENH, 1995. 206 s. ISBN 80-85241-73-0.

HELLER, J., MRÁZEK, M. Zákon a proroci. Studie a texty Komenského evangelické bohoslovecké fakulty. č. 7. Praha : Kalich, 1984. 230 s.

HOLZINGER, H. Exodus. In Marti, K. Kurzer Hand - Kommentar zum Alten Testament. Tübingen, 1900. 155 s.

CHILDS, B. S. Exodus. London : SCM, 1991. 659 s. ISBN 0-334-00433-0.

CHILDS, B. S. Old Testament Theology in canonical context. Philadelphia : Fortress Press, 1986. 255 s. ISBN 0800607724.

KARFÍKOVÁ, L. a kol. Milost podle Písma a starokřesťanských autorů. Jihlava : Mlýn, 2004. 202 s. ISBN 80-86498-08-5.

פ, קהתי משניות מבוארות, ירושלים, 1998, s. 1458.

KUBÁČ, V. Desatero a jeho výklad. 1. vyd. Praha : Blahoslav, 1990. 24 s. ISBN 80-7000-036-8.

LÉVINAS, E. Etika a nekonečno. 1. vyd. Přel. V. Dvořáková, M. Rejchrt. Praha : OIKOYMENH, 1994. 197 s. Orig. : Humanisme de l'autre homme, Difficile liberté, Du sacré au saint, L'au-delà du verset. ISBN 80-85241-67-6.

LEVY, Z. Probleme moderner jüdischer Hermeneutik und Ethik. Cuxhaven. 1997. 231 s. ISBN 392684891X.

MOLTMANN, J. Bůh ve stvoření. Přel. Z. Růžičková. 1. české vyd. Praha : Vyšehrad, 1999. 287 s. Orig.: Gott in der

Schöpfung. Ökologische Schöpfunglehre. ISBN 80-7021-233-0.

MORGAN, P., LAWTON, C. Ethical Issues in Six Religious Traditions. Edinburg : Edinburgh University Press, 1996. 152 s.

MUNK, E. The Call of the Tora – Shemos. 2. vyd. Brooklyn : Artscroll Mesorah, 1997. 485 s. ISBN 0899060447.

NICHOLSON, E. W. Exodus and Sinai in History and Tradition. Growing Points in Theology. Richmond : John Knox Press, 1973. 94 s. ISBN 0804202001.

NOSEK, B. Pirkej avot. Výroky otců. Traktát Babylónského talmudu s paralelním českým překladem a komentářem.. 1. vyd. Praha : Sefer, 1994. 249 s. ISBN 80-900895-7-7.

NOSEK, B. Rabiho Moše ben Maimona Osm kapitol o lidské duši a mravním chování. 1. vyd. Praha : Sefer, 2001. 131 s. ISBN 80-85924-31-5.

NOTH, M. Das zweite Buch Mose. Exodus. Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 1959. 228 s.

PERLITT, L. Bundestheologie im Alten Testament. Neukirchen - Vluyn : Neukirchener, 1969. 300 s. ISBN 3-7887-0002-5.

PESCHKE, K.H. Křesťanská etika. Přel. M. Skovajsa. Praha : Vyšehrad, 1999. 695 s. Orig.: Christliche Ethik (Spezielle Moraltheologie). ISBN 80-7021-331-0.

RAD, G. von. Theologie des Alten Testaments. I., München : Chr. Kaiser, 1957. 483 s. ISBN 0-664-22407-5.

RAD, G. von. Wisdom in Israel. Přel. J.D. Martin. Orig. Weisheit in Israel. Trinity Press International, 1993. 322 s. ISBN: 1563380714.

RATZINGER, J. Prinzipien christlicher Moral. Einsiedeln, 1976. 104 s.

SETERS, J.V. The Pentateuch. A Social - Science Commentary. Sheffield : Academic Press, 1999. 233 s. ISBN 1-84127-027-X.

SKOBLÍK, J. Přehled křesťanské etiky. Praha : Karolinum, 1997. s. 319. ISBN 80-7184-357-1.

SPIECKEERMANN, H. Barmherzig und gnädig ist der Herr..., in ZAW 102/1, 1990, str. 1-18.

STOEBE, H.J. Gnädig sein, in JENNI, E., WESTERMANN, C. Theologisches Handwörterbuch zum Alten Testament. 4. vyd. München : Chr. Kaiser, 1984. 2001 s. ISBN 3-290-11259-4.

STOECKLE, B. Grenzen der autonomen Moral. München, 1974. 284 s.

TRIBLE, P. God, Nature of, in the Old Testament, Nashville : Abingdon Press, 1996. 206 s.

TRTÍK, Z. Komentář k věrouce., dílu I. Praha : Husova československá bohoslovecká fakulta, 1954. 215 s.

VRIEZEN, Th. C. Theologie des Alten Testaments in Grundzügen. Wageningen: H. Veenman & Zonen, 1957. 343 s.

WEBER, H. Všeobecná morální teologie. Přel. M. Kratochvíl. Praha : Zvon, Vyšehrad, 1998. 366 s. Orig.: Allgemeine Moraltheologie. ISBN 80-7021-292-6.

WELLHAUSEN, J. Die Composition des Hexateuchs. Jahrbücher für Deutsche Theologie 21, Berlin, 1885. 373 s.

ZENGER, E. Israel am Sinai. Analysen und Interpretationen zu Exodus 17-34. Akademische Bibliothek Altenberge, 1984. 164 s.

ZENGER, E. První Zákon. Židovská bible a křesťané. Přel. J. Veselá. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 1999. 159 s. Orig.: Das Erste Testament. Jüdische Bibel und die Christen. ISBN 80-7192-401-6.

6.3. Encyklopedie, slovníky a konkordance

ANDERSON, G.W., CAZELLES, H., FREEDMAN, D.N., TAMON, S., WALLIS, G. Theologisches Wörterbuch zum Alten Testament. Stuttgart. 1993-2000. 6568 s.

GESENIUS, W. Hebräisches und Aramäisches Handwörterbuch über das Alte Testament. Berlin : Springer-Verlag, 1962. 1012 s. ISBN 3-540-02823-4.

JENNI, E., WESTERMANN, C. Theologisches Handwörterbuch zum Alten Testament. 4. vyd. München : Chr. Kaiser, 1984. 1059 s. ISBN 3-290-11276-4.

LISOWSKY, G. Konkordanz zum hebräischen Alten Testament nach dem von Paul Kahle in der Biblia Hebraica edidit Rudolf Kittel besorgten Masoretischen Text. Unter verantwortlicher Mitwirkung von Leonhard Rost. 2. vyd. Stuttgart : Deutsche Bibelgesellschaft, 1981. 1672 s.

PÍPAL, B. Hebrejsko český slovník k Starému zákonu. Praha : ÚCN, 1965. 192 s.

SOUČEK, J. B. Řecko-český slovník k Novému zákonu. 2. vyd. Praha : Kalich, 1973. 375 s.

6.4. Elektronické dokumenty

מפּתַח תּוֹרָה - מוֹקֵד. Citované dle 20.-25. března 2005. Dostupné na: <http://www.mechon-mamre.org/i/t/t0.htm>

7. ZUSAMMENFASSUNG

In der vorgelegten Doktorarbeit wird der Problematik von Attributen Gottes, als diese in der Grundformel der Gnade und Gerechtigkeit (Ex 34,6-7) kommen, gewidmet und zwar mit dem Endzweck nachzuweisen, dass diese Eigenschaften (Attributen) Gottes einen Motivationsgrund des Imperatives der sozial-ethischen Normen der Gemeinschaft von Gottesvolk darstellen.

Zuerst konzentriert man sich auf die Analyse der Eigenschaften Gottes, als diese im Rahmen der ganzen jüdischen Tradition ausgedrückt sind. Dann folgt die Analyse dieser Attributen in den Torah – Texten nach; erstens handelt es sich um den engeren Kontext (34. Kapitel in Exodus) and dann um den breiteren, bzw. weiteren Kontext (die sinaitische Tradition, d.h. die Texten der Grundsystemen von dieser Tradition : sog. ethisches Dekalog, Das Buch des Vertrags, sog. kultisches Dekalog und Das Gesetz der Heiligkeit). Dazu wurden die textkritischen Bemerkungen zu dem hebräischen Text der Formel angeknüpft. Ich komme dabei namentlich zu dem Schluss, dass die ganze jüdische Tradition (Die geschriebene sowie Die „mündliche“ Torah) die Grundformel Ex 34,6-7 als einen Kardinaltext für die Erklärung der Eigenschaften Gottes angefasst hatte. Eine Komparation von verschiedenen Formen und Strukturen der Formeln von Gnade

und Gerechtigkeit, als diese im allen Teilen Der geschriebenen Torah bewiesen sind, haben – meinem Studium nach – evidenten Einfluss von verschiedenen Formen und Strukturen der parallelen oder analogischen Formel und die gewisse Modifikation von Inhalt der Formeln bei der Erklärung von Attributen Gottes nachgewiesen. Die Bedeutung von diesen Analysen (Kontext, Komparation) ist wichtig, wie auch die Analysen in den Büchern von alttestamentlichen Forschern zeigen, wo namentlich eine Übereinstimmung über den Ausgangspunkt bei der Forschung von biblischen Texten existiert, und zwar: es ist da als eine erste Aufgabe den Kontext von literarischen Einheiten zu finden. Hier reagiere auch ich mit einer grossen Akzentuierung von der Wichtigkeit sowie von komplizierter Arbeit bei der Definierung vom Kontext, in welchem Ex 34,6-7 analysiert sein sollte.

Der Erkenntnissen nach muss ich auch die Aufmerksamkeit darauf lenken, dass dabei ein Problem von tschechischen Übersetzungen der alttestamentlichen Texten existiert: es handelt sich zum Beispiel um eine nicht genaue Unterscheidung zwischen den hebräischen Begriffen der liturgischen Formel der Gnade und Gerechtigkeit in Ex 34,6-7.

Ich muss auch gewisse Verschiedenheit, welche bei der Benützung von wichtigen Begriffen in den biblischen, systematisch-theologischen sowie ethischen und juristischen Büchern existiert, konstatieren. Deshalb komme ich mit einer

breiten Bearbeitung der semantisch-theologischen Analyse von den Grundbegriffen an, welche die Eigenschaften (Attributen) Gottes in dem ersten sowie in dem zweiten Teil der Formel (Ex 36,6a,6b) betreffen.

Dabei habe ich vorerst mit ursprünglichen hebräischen Begriffen gearbeitet und diese Analyse stellt einen bedeutenden Teil meiner Doktorarbeit dar. Ich möchte feststellen und beschreiben, was für eine Bedeutung die einzelnen Eigenschaften Gottes haben und dabei alle Derivate benutzen, sowie die Synonyme und die Opposita – alles deshalb, um die genaue Begrenzung der in der liturgischen Formel der Gnade und Gerechtigkeit benutzt wurden, zu kriegen. Nur mit dieser Methode ist man in der Lage die grundtheologischen Zeichen, welche in der Formel benutzt wurden, pünktlich zu begrenzen und den theologisch-ethischen Sinn von den analysierten Begriffen zu finden.

Dieser Zutritt geht von der Prämisse aus, dass über die „jüdische“ Sozialethik nur damals gesprochen wird, wenn wir von dem Inhalt der hebräischen Termini und nicht von Begriffen, welche als Resultate von Übersetzungen und Erklärungen kommen. In meiner Arbeit habe ich eine semantisch-theologische Analyse der Begriffen vollgezogen, natürlich mit Ausnützung seiner Synonyme, Oppoziten usw., und natürlich auch eine Analyse der bedeutendsten Derivaten der Wortwurzeln.

Beides brachte einen Grund für weitere Forschung von Beziehungen zwischen den Attributen Gottes (in der liturgischen Formel der Gnade und Gerechtigkeit erschienenen) und den sozial-ethischen Normen der Gemeinschaft des ausgewählten Volkes (welche in der Texten der sozial-ethischen Normen der Torah als Erscheinung kamen). Ich gehe davon aus, dass hier ein grosser Unterschied existiert: die moderne Theologie sieht ihre Aussagen als ein Versuch der Menschen bei Benützung ihrer Begriffen über Gott, die Juden im Altertum dagegen darüber überzeugt waren, dass mittels dieser Begriffen Gott selbst über die Menschen und vorerst zu den Menschen spricht. Deshalb hat das hebräische Denken seine Erfahrungen damit, was den Menschen übergreift, in einfachste und sehr konkrete Ausdrücke und Begriffe überträgt. Die biblische hebräische Sprache ist eher eine Sprache von klaren - obwohl oft nur grob skizzierten – Bildern, und nicht eine präzise und pünktlich analytische Sprache.

In der semantisch-theologischen Analyse wird vorerst meine Aufmerksamkeit der Forschung des wichtigsten Wortes der Einleitung von der liturgischen Formel der Gnade und Gerechtigkeit (Ex 34,6-7), namentlich dem Tetragram (יהוה), gewidmet. Dann beschäftige ich mich mit der Analyse von Grundbegriffen der Formel (welche die Eigenschaften – Ex 34,6b) ausdrücken. Sie sind nämlich sehr bedeutend und zwar

in ihrer Aufgabe als ein Motivationsgrund des Imperativs der sozial-ethischen Normen der Torah zu funktionieren. Der Analyse nach sehen wir, dass hauptsächlich die Bedeutung sowie die Entwicklung von einzelnen analysierten Begriffen der Formel der Gnade in Ex 34,6a (חַנּוּן, רַחֲמִים) nicht eindeutig sind und dass man diese nicht als Synonyme benutzen kann. Manchmal decken sie sich in gewissen Mass inhaltlich und ihr Inhalt ist oft durch solche Begriffe modifiziert, welche mit denen im sehr engsten Kontext stehen. Ähnlich uneindeutig ist auch der Zweck, sowie der Sinn der Einreihung von analysierten Begriffen in der Formel. Meiner Einsicht nach, die grösste Rolle hat hier in der Entstehung der Formel die Bestrebung den Namen Gottes (יְהוָה) zu erklären und exegetieren gespielt. Das geschah durch die Begriffe רַחֲמִים und חַנּוּן, welche uns aus den Grundformeln der Gnade bekannt sind. Die schon erwähnte Uneindeutigkeit der Begriffen hat wahrscheinlich spätere Formgestalter (in Ex 34,6-7) dazu geführt hier weiter und ausführlicherweise alles zu erklären. Durch die Verbindung von allen, in meiner Analyse angeführten Interpretationen, es entstand in den Torah-Texten eine vereinzelt Erklärung des Namens Gottes sowie die Vorstellung des transzendenten und immanenten Gottes und des Gottes, welcher höchstens gnädig und gerecht ist, zu verbinden.

Nach diesen drei Analysen im Rahmen der jüdischen Tradition, versuche ich die Beziehung von sozial-ethischen Normen der sinaitischen Tradition zu den Attributen Gottes (in der Formel der Gnade und Gerechtigkeit erschienenen) zu begrenzen und begreifen. Ich akzentuiere, dass die soziale Ethik - von dem alttestamentlichen Gesichtspunkt her- kann man nur mittels der Aussagen von alttestamentlichen und anderen Texten begreifen. Diese wurden schon in dieser Doktorenarbeit erwähnt. Die Aussagen der Formel der Gnade und Gerechtigkeit beschreiben nicht Gott an sich, sondern Gottes Beziehung zu den Menschen. Es wurden die Forderungen, welche an den Menschen gelegt waren, akzentuiert. Die sozial-ethischen Normen, ohne Hinsicht zu dem Inhalt der Formel der Gnade und Gerechtigkeit, wären nur statische Gegebenheiten, welche die Leute nicht motivieren; im Gegenteil, sie führen sie oft zu der Skepsis und Verzweiflung. In Verbindung mit den Attributen Gottes in der oben erwähnten Formel, bilden sie aber einen von den Gipfeln der alttestamentlichen Theologie. Es zeigt sich, dass so muss es nicht enden: der Mensch ist niemals ohne Gott da. Er hört das Wort des Urteils, der Strafe – aber auch das Wort der Verheissung und Vergebung. Er erkennt, dass die Gnade Gottes trifft die Gerechtigkeit Gottes vielfacher über.

Dem entsprechen auch die Grundlagen für die Verarbeitung des Themas, die zwei Voraussetzungen haben,

die man nicht trennen darf. Es handelt sich: um die Auffassung des Bildes Gottes als einer Fähigkeit des Menschen durch seinen Glauben eine dialogische Beziehung mit Gott haben (was auch das sozial-ethische Bewusstsein betrifft), und dann die Auffassung der Gottes Heiligkeit in dem Sinne, dass nur Gott heilig ist durch seine Natürlichkeit (auf seiner Schöpfung manifestiert er sie und diese will er nur für sich selbst haben; diese Schöpfung heiligt er und die Heiligen sind auch die, welche er für sich abgeteilt hatte.

In dem letzten Teil meiner Arbeit wird die Bedeutung – durch Analysen – der Eigenschaften Gottes dokumentiert: Sie funktionieren da als Motivationsgrund des Imperativs der sozial-ethischen Normen des Gottesvolkes und seiner Gemeinschaft. Die Attributen Gottes können so als die Wirkungen der Gnade Gottes und als die Normen für das Benehmen der Menschen begriffen sein. Die ethischen Torah – Normen kann man nicht von der Metaphysik her oder von der Bedürfnissen und Wünschen des Menschen ableiten, sondern nur von der Erscheinung des Gottes Willen. Deshalb auch die Heiligkeit des erwählten Volkes kommt nicht von ihm, nämlich aus seinen Fähigkeiten oder Eigenschaften, sondern nur als der Ausdruck der Eigenschaften Gottes und seiner Willensfreiheit.

8. BIBLIOGRAFICKÁ IDENTIFIKACE

Doktorská disertace „Boží vlastnosti zjevené v Ex 34,6-7 jako motivační základ imperativu sociálně etických norem společenství Božího lidu“ podává kontextuální exegezi a analýzu etických požadavků Tóry vycházejících z Božích atributů. Seznamuje čtenáře s pracemi teologů posledních dvou století ad rem, kriticky je hodnotí a v bádání pokračuje vlastní cestou. Přináší některé nové pohledy a aktuální podněty pro každé, tedy i dnešní společenství Božího lidu.

Počet stran: 195

Bibliographical identification:

The doctoral dissertation „The Attributes of God, revealed in Ex 34,6-7 as the Motivation's Basis of the Imperative of the Socio-ethical Norms of the God's people“ presents the contextual exegesis and analysis of the ethical requests of the Torah, resulting from the attributes of God. It acquaints the reader with the publications of the theologians of the last two centuries to this issue and continues in the research in the specific way. The dissertation brings some new views and actual stimulations for each, i.e. also for the contemporaneous communion of the God's people.

Number of pages: 195

Klíčová slova:

Hospodin (Pán), Tóra, formule, sociálně-etické normy, Boží lid, Boží vlastnosti, soucitný, milostivý, laskavost, pravda

Lord, Torah, formel, socio-ethical norms, God's people, attributes of God, merciful, gracious, goodness, truth

